

Duhovni profil imama u suvremenom društvu*

Dr. Esad Ćimić

Činilo mi se značajnim, gotovo odlučnim, naglasiti razliku između profesije i poziva. Profesionalizam, uz sve svoje prednosti (kvalificiranost, kvalitet obavljanja posla i sl.), ima svoja ograničenja, budući da često ostaje u granicama ostavljanja obveza koje je lišeno bitne humanističke motivacije; čovjek koji ostaje u okviru profesije ustručava se od svega što je izvan struke. Poziv, pak, znači unutarnju evokaciju, zanos, samopotvrđivanje i sl. Nedvojbeno je da duhovni profil imama u suvremenom društvu obaseže i jednu i drugu dimenziju, ali je naglasak na pozivu koji ne isključuje, nego, naprotiv, podrazumijeva profesiju...

Jedan od klasika sociologije religije Joacim Vach, napisao je značajne misli koje se odnose na poziv koji nas upravo zanima. Oslanjajući se na njega, meni preostaje da, uvodno, skrenem pozornost na bit fizionomije imama ovdje i sada.

Javlajući se kao posrednik između Boga i čovjeka, imam je u inferiornom i privilegiranom položaju: inferiornom u odnosu spram osobne religioznosti; privilegiranom s obzirom na stupanj obasežnosti posebnih religijskih aktivnosti u tijeku povijesti.

Možda se i ne pretjeruje ako se ustvrdi da osobno religijsko iskustvo znači pouzdanu po-

dlogu na kojoj izrasta smisao njegovog poziva. U mjeri u kojoj to izvorno prakticira sa vokacijom i dovoljnim stupnjem intenziteta, on, u neku ruku, opetuje originalnost koja karakterizira proroke.

“Asketske prakse dovode tijelo i volju pod nužnu kontrolu, meditacija i molitva priprema dušu; učenje i studij odgojit će um”. Tako je napisao Joacim Vach.

Umjesno je primijetiti da se svećenik može baviti mnogočime što je sociološki značajno, što može da uzdigne u očima vjernika i njegov svećenički poziv, ali je sve to čime bi se bavio akcidentalno u odnosu na ono što čini njegovu primarnu funkciju: intenziviranje obožavanja kod drugih i kod sebe.

Kao rijetko koji poziv, ovaj zahtijeva predanost, zanos i elan obojen oduševljenjem. To, dakako, ne zahtijeva neki umjetni spiritualizam i iznesenu mistiku, ali, sigurno, ne nosi sumnju iz koje bi kljerala apatija. On je taj koji je u stanju da most između sebe i Boga elastično prebacuje i nudi svakom čovjeku kako bi se domogao druge, sunčane obale koja će mu omogućiti povratak osjećanju spokojstva za kojim tako dirljivo čezne. To je poziv u kome se ukrštaju kontemplacija i akcija, težnja ka transcendentalnom nebu i uraslost u socijalnu zbilju.

*Ovaj rad prof. dr. Esada Ćimića je poticajno i provokativno istraživanje o intelektualnoj i funkcionalnoj ulozi imama u suvremenom društvu. Utemeljen na diskurzivnom mišljenju o imamu kao nosiocu vjerskoga života i aktivnosti, rad je u nekim aspektima više namijenjen svećeničkom negoli imamskom pozivu. Stavovi prof. dr. E. Ćimića ne odražavaju stavove redakcije Novog Muallima. Rad objavljujemo u skraćenoj verziji kao prilog drukčijem viđenju imama, s nadom da će izazvati poticaj na dijalog i pokretanje razgovora o ulozi imama u bosanskohercegovačkom društvu.

Ova ambivalentnost u položaju može oduhoviti i produhoviti, ali može i raspinjati čovjeka između dviju sfera koje religiju mogu učiniti i konfliktnom.

“Religiozno upravljanje dušama uključuje brigu za fizičko, moralno, socijalno i ekonomsko blagostanje ‘stada’” (J. Vach).

U prethodnoj misli je sadržan dalekosežan program tjelesnog zdravlja, moralne stamenošti, socijalne vizije i ekonomskog uzleta.

Autoritet imama u izvjesnom smislu slabi ili se bar ograničava samo na pojedine segmente društvene zajednice. To, zacijelo, ne mora biti nauštrb njegovog religijskog dostojanstva i snage utjecaja, što bitno ovisi od stupnja njegovog duhovnog usavršavanja.

Preuzetno je govoriti o autoritetu imama. On se izvršava na način na koji je podržan i, napokon, u različitim međuoblicima, čime postaje aktualno tko je nositelj službenog autoriteta.

Razlikovanje između službenog i osobnog autoriteta, križa se djelomice s razlikovanjem između društvenog i osobnog autoriteta te počiva na različitim vrstama legitimacije...

Religija priskrbuje racionalnost i motivaciju ljudskoj vrsti da živi unutar granica našeg postojanja, da prepozna naša ograničenja prema vasioni. Traganje za značenjem se produžava u beskonačnost. Kao rezultat toga, mi općenito živimo istodobno u tri svijeta: svijet prirode, koji je uvijek prisutan i mora se razmotriti u svakom djelovanju; svijet svakodnevice, stvoren na obrascu kojim mi možemo shvaćati našu egzistenciju, i idealni svijet, stvoren ekstenzijom spomenutog obrasca izvan svakodnevne realnosti.

Ako religija priskrbuje unificiran sustav značenja, ona također priskrbuje smisao za strukturu društva i za mjesto pojedinca u njemu. Ona dopušta integraciju personaliteta, organizirajući kaos postojanja i izbora. Izgleda da se ove tvrdnje održavaju kroz križanje kulturološkijske usporedbe. Premda sustav i značenja uveliko variraju, izgleda da svi oni imaju ovaj odnos prema društvu i prema životu pojedinca u tom društvu. Jedini način da se iskorijeni egoizam jest etoističko određivanje prema Jednom. Pravi put je od tolerancije ka samoštovanju: drugi je poštovan u svojoj drugosti, posebnosti,

osebujnosti. Ne smije se otići u zagrljaj strahopoštovanja.

Islam je, nedvojbeno, primordijalna priroda i ona se ne može promijeniti – Božiji način – Fitra koja je neotuđiva. Svako ljudsko biće ima potencijalnu svjetlost, a ispunjenost tolerancijom ju otkriva i razgara. Govor je o jedinstvu koje ne potire i ne uništava razliku, nego je uvažava. Ako se, pak, Bog i čovjek nalaze na istoj razini, moguć je (a) sukob, (b) pobjeda i (c) nipodaštavanje. Postoji ontologijsko jedinstvo razlika. Gdje postoji želja, postoji i strah i može se pretvoriti u strahopoštovanje. Tolerancija je način prepoznavanja, jer bez suzdržavanja nema dijaloga, valja nam trpiti nezadovoljenu želju. Prepoznavanje je središnja teza u Hegelovoj *Fenomenologiji duha*. Uostalom, strah od stranaca nadiđen je u Deklaraciji o pravima čovjeka. Fenomen straha se pretvara u recipročnost interesa. Smiriti zahtjeve, utažiti želju, naći spas, otkriti značenje i prepoznati se.

Tipovi intelektualnog angažmana, koji se, *mutatis mutandis*, odnose i na imame:

– Suzdržani inteligent i neutralni tehničar. To je često djelatnost koja se svodi na uskladištenje činjenica, u čemu se gubi diskriminativna crta između bitnog i nebitnog. On ima silnu potrebu da mjeri socijalne fenomene, ponekad čak i precizno, ali gotovo redovito nije osvješćen u to što je izmjerio. On je zatočenik tabela i grafikona na crti kontinuiranog traganja na gotovo matematskim formulama u utemeljenom izričaju. Ovaj tip završava pothvat tamo gdje bi on trebao započeti. On se hrani stvarnom popularnošću “u masi” čiju prostotu iznova impresionira. Uporabljjen za dnevne političke svrhe, ne osjeća se unižen, nego, naprotiv, to doživljava kao očekivanu afirmaciju. Prožet težnjom za trenutačnim uspjehom, ni trenutka ne klone zbog opetovanih nalaza i ispraznosti koja se krije u jeziku suvremene znanosti. U konačnici, njegov izbor je neutemeljeno žrtvovanje određenih vrednota i još neutemeljenije prihvaćanje drugih koje nisu to. Baconu je pošlo za rukom da ovu intelektualnu fizionomiju lapidarno iskaže: “Ljudi tvore suprotnosti kojih nema i zaodijevaju ih u novoutvrđene pojmove, pa umjesto da smisao upravlja pojmom, pojam upravlja smislom”.¹

Stvarajući određene uvide i izričući prosudbe, ovi ljudi to rade metodom koja ih lišava iskušenja da i sami sebe preispitaju. Tako shematizirani svijet kojemu politika daje bitno obilježje, može, a ne mora biti čovjekov usud. Oni što uspijevaju napustiti to stanje proniknuti su idejom o otporu, represiji i povjerenju u mogućnost, makar i zakasnjele istine bez maske. Dio ovakvih imama socijalizacijom je pripremljen za instrumentalnu uporabu.

Jedan korijen u ponašanju ovih ljudi vuče podrijetlo iz patnje i straha ili, kako bi stari Latini rekli: *Dolendi modus timendi non item* (Patnja ima granica, ali strah nema). "Osim toga, iako jaram tlačenja ubija srdačnost, ipak svest o opasnosti nadahnjuje hrabrošću čak i plašljive"²

– Zanosni romantik ili onaj što njeguje pristup društvu s pozicije univerzalnih vrednota. Zagledani u budućnost, nošeni idealima i idejama koje ih ispunjavaju do kraja i bez ostatka, ovi misaoni ljudi s ushitom se predaju sanjarenju koje je postalo njihova nova zbilja. Zato više naslućuju nego što dokazuju, dok im je jezik pretrpan metaforama, stil melodičan, čime se stručna terminologija, često pretvorena u prozaične fraze, pred njima povlači u paničnom bijegu.

Neki od ovih intelektualaca neosjetno pokleknu, budući da je "najveći saveznik svih totalnih ideologija", osjećanje krivice, tako razvijeno kod savremenog čovjeka da mu oduzima veru u vrednost sopstvenih opažanja i sudova"³

Ma koliko to paradoksalno zvučalo, možda nije pretjerano reći: da nije vizionara ovakvog tipa, ne bi bilo nijednog sunčanog dana na našem planetu. Ovo stoga što oni – i kad "neće" – krče nove putove spoznaji.

Nastaje pitanje: Imaju li nešto zajedničko ova dva dijametralno suprotna tipa intelektualaca imama? Imaju. I jedan i drugi se mogu, ne s podjednakim izgledom, koloksalno zlorabiti; prvi se, zapravo, mali, podaje tomu; drugi, pak, pruža trajan otpor, koji je, na kraju, nedjelotvoran zbog nemoći. Ne napušta nas nada da i intelektualci-imami nisu nipošto predisponirani za manipulaciju. S druge strane, postaje bjelodano da se ništa – loše ili dobro, svejedno – u politici ne može uraditi upravo bez podrške intelektualaca.

U spomenutom misaonom kontekstu, izgleda mi dragocjena distinkcija unutar suvremene sociologije kojom se štiti razlika između inteligencije i intelektualaca: oni imami koji idu u kategoriju prvih, žive od ideja, pa je njihova intelektualna autonomija slabašna, krhka; oni, pak, koji žive za ideje, po prirodi same stvari, u sebi sadrže antitijela koja se protive svakom obliku podaništva i pružaju intenzivan otpor bilo kakvoj manipulaciji.

– Angažirani stvaralac, ispunjen kritičkim nabojem ili onaj koji pristupa društvu kritički, iznova otkrivajući zapretene umnije i čovječnije mogućnosti. On oslobađa potencije koje drijemaju u suvremenom društvu, baveći se djelatnim teorijama što svagda nose višak koji nadilazi činjenice i, kažimo, manjak od posve udaljenih ideala i vrednota što, zasad, ostaju na trotoarima povijesti, lišeni pretpostavki na ovom stupnju razvitka da budu povijesno djelatne. Za intelektualce čije je pripadništvo ovome tipu posve prirodno, karakteristična je vizija svijeta kao otvorenog projekta, pa se njihova nastojanja nadnose nad pukom empirijom, podjednako se uspješno opirući zavodljivosti operacionalizacije i zagrljaju pučine neostvarljivih snova. Zato nisu lišeni ni strasti, ni imaginacije, ali isto ne sprječava da reflektiraju na tvrdnu socijalnu zbilju.

Dok god se ovaj tip intelektualca ne bude tretirao ne "kao partneri što se nadmeću u moći, nego partneri koji su ravnopravni u dijalogu", ne postoje izgledi za svijet ideja, ideja koje će društvo oblikovati na human način, a intelektualcima pružiti oslon i utemeljenje kritičke uloge. A tada, samo tada, na djelu je klima "organske inteligencije", o kojoj je pisao Antonio Gramsci, odnosno "intelektualaca što izrastaju na univerzalnom povijesnom interesu koji sve više čini suvišnim svaki oblik elitizma"⁴. A nešto prije, stoji ovo: "U nekim društveno-političkim sistemima koji nisu dosegli dovoljan civilizacijski stupanj, intelektualcima se prilazi instrumentalno. Oni su samo ukras arhitektonike sistema, njegova obrana i zaštita od svakog oblika kritičke refleksije, prividno anticipirajuća, a stvarno naknadna svijest koja sve bitne geste i korake politike pokušava učiniti suvislim, koliko je moguće više artikuliranim"⁵.

Ovi nalazi, ma koliko nam to teško palo, nisu izgubili ništa od aktualnosti, premda su se odnosili na drugi politički ustroj. Zato nije neočekivano što se i danas podržavaju one snage koje intelektualce doživljavaju kao misleću prijetnju. Groteskno je da ih takvi optužuju za apolitičnost, i to utoliko više ukoliko manje podržavaju službenu politiku. Ovdje je, dakako, na djelu promjena predznaka političkog angažmana, a ne nikakva odsutnost politike. Ova se optužba produžava tezom o suvišnosti intelektualaca, budući da u društvu ispunjenom skepsom unese njeno pojačanje, što nije lišeno znanstvenog utemeljenja. Svaka kritička objecka usmjerena k vlasti "argumentira" se kao – prikrivena ili otvorena – težnja da se uprazni mjesto politički moćne pozicije za samog kritičara.

Elita duha ne bi bila to što jest kada bi je takvi sustavni i često nesmiljeni pritisci demotivirali i pokolebali da slijedi vlastitu sudbinu. Jer: "A teško onima koji u dvadesetom veku (pogotovo u XXI! – E.Ć.) misle da će sebe spasiti tako, ne učestvujući u tragediji, ne ističući čistotu po ceni historijskog bola"⁶. Ukoliko žele izbjeći da se o njima govori sa sve manje moralnog patosa, a sve više osnovanog kritičkog nepovjerenja, intelektualci se ne mogu oglušiti o ovaj zahtjev koji ima odlučno značenje i značaj.

Možemo navesti (iz literaturu) bar sedam funkcionalnih uloga koje se očekuju od imama:

- a) liturgijska uloga predsjedavanja u raznim oblicima;
- b) sociospiritualna uloga nadgledavajućih organizacija spiritualne i liturgijske prirode;
- c) obrazovna uloga nadgledanja vjerskih škola i učenja sa govornice;
- d) komunalna uloga, koja se sastoji u uspostavljanju odnosa prema sljedbenicima, kako prema pojedincima, tako i prema zajednici u cjelini; na ovo se domeće građanska uloga što se iskazuje posredstvom utjecajne osobe u zajednici i službenog predstavnika džemaata.

Dužnost prema susjedima

U današnje vrijeme zapažamo da su odnosi između susjeda i komšija u većini slučajeva veoma poremećeni. Ako hoćemo dobre među-

ljudske i komšijske odnose, moramo naći odgovarajuća rješenja kako bi se susjedi međusobno cijenili, voljeli i poštovali. Bez dobrosusjedskih odnosa, nema sreće, smirenosti i sigurnosti. Poznato je da je svrha islamskih naređenja, kao i zabrana, odgojiti čovjeka karakterna, humanog i korisnog člana, koji će cijeniti i poštovati ljude, a koga će ljudi, zauzvrat, voljeti i uzvratiti poštovanjem. Istina, teško je žrtvovati samoljublje za čovjekoljublje, iako priznajemo da je to vrhunac plemenitosti. Kad savladamo sebe, svoju urođenu taštinu, sebičnost, mržnju, zavist i pohlepu, tek onda možemo zračiti ljubavlju prema svim ljudima na ovom svijetu, a prvenstveno prema susjedima s kojima dijelimo i dobro i zlo. Prava sreća svakog pojedinca se može postići samo kroz zajedničku sreću svih ljudi. Pokušat ćemo kroz Kur'an i hadise, govor Božijeg Poslanika, odgovoriti na to pitanje kako bismo mogli pravilno usmjeriti svoje ponašanje prema ljudima, najprije prema svojim susjedima, preko kojih se ogleda naš odnos i ponašanje s drugim ljudima. Prvo ćemo na to pitanje potražiti odgovor u Kur'anu i vidjeti što Allah, dž.š., kaže u suri En-Nisa:

"Obožavajte Allaha, dž.š., nemojte mu ništa kao druga pripisivati, činite dobročinstva roditeljima, rodbini, siročadi, bijednicima, (bližem i daljnjem) susjedu, bližnjim komšijama, daljnjim komšijama, svome drugu (na putu ili ma gdje), putniku i onima koji su pod vašom vlašću... Zaista, Bog ne voli ohole i uznosite". Kao što vidimo iz ajeta, islam je za svakog pripadnika Kelime-i-šehadeta, prije svega, religija koja propisuje izbjegavanje zla i naređuje mu da uvijek čini dobro. Pored vjerovanja u Allaha, dž.š., i Njegovu Jedinostvenost, spas čovjeka osiguran je samo dobročinstvom. Nema sure u Kur'anu koja ne spaja vjerovanje s časnim ponašanjem. Kur'an, uostalom, precizira na više mjesta tu veoma izrazitu društvenu etiku. Da vidimo kako je Muhammed, a.s., iznijansirao to pitanje kroz hadise, gdje ćemo zapaziti niz dužnosti i obveza, kao i prava koja imaju susjedi, bili oni muslimani ili ne. Rekao je Muhammed, a.s.: "Meni će biti najdraži i najbliži oni koji se prema svim ljudima dobro ophode". Ako želimo da nam ljudi uzvrate dobročinstvom i da nas poštuju, moramo i mi svoje ponašanje udesiti

tako da to zaslužimo od ljudi, jer Kur'an kaže: "Dobro se samo dobrim vraća".

Islam je, kako vidimo, dao putokaz i smjernice ljudima – svojim pripadnicima za bolju sreću u oba života. Svojim univerzalnim propisima u svim životnim prilikama i situacijama, islam daje jasne odredbe i tko se bude toga pridržavao – brat će plodove ovoga prolaznog i budućeg, vječnog svijeta. Muhammed, a.s., dao je jasnu definiciju komšija, pa kaže o njihovim pravima: "Susjeda su tri: susjed koji ima jedno pravo, dva prava i tri prava. Susjed koji ima tri prava je susjed musliman i rođak. On ima pravo susjeda, muslimana i rođaka. Susjed koji ima dva prava je susjed musliman. On ima pravo susjeda i muslimana. Susjed koji ima jedno pravo je susjed nemusliman. Pazi kako ćeš postupati prema susjedu nemuslimanu!" U drugom hadisu, Muhammed, a.s., kaže: "Lijepo postupaj sa susjedom, ma ko ti bio susjed, bit ćeš musliman (pravi vjernik)".

Iz ova dva hadisa možemo zaključiti da islam traži od svojih pripadnika lijep postupak prema svakome, a posebno prema susjedu, bez obzira bio on musliman ili ne. Jer: "Preči je susjed nego brat rođeni ako je daleko". Komšije moraju biti sigurni od bilo kakve neugodnosti, jer: "Čovjek ne može biti pravi vjernik dok ne bude njegov susjed siguran od njegova zla".

Ne samo da ne smijemo nanositi štetu susjedu, nego smo dužni štiti mu imetak, porodicu i dr. u njegovoj odsutnosti, a to nam potvrđuje ovaj Alejhisselamov hadis, kao i ostale dužnosti prema komšiji.

Rastući pluralizam je pridonio pojavi četiriju procesa koji doprinose gubljenju javnog značaja religije;

- Komercijalizacija koja upućuje religije na tržište za podršku potencijalnih sljedbenika, što često postaje trivijalan izbor, a ne stalna posvećenost,

- Privatizacija koja religiju zadržava u privatnoj sferi, gdje različiti stilovi i različiti izbori neće rezultirati socijalnim rastakanjem,

- Ritualizacija koja izolira religijsku aktivnost u posebna razdoblja vremena, gdje ona neće interferirati s drugim aspektima života društva, i

- Izolacija što se odnosi na prostorne aspe-

kte odvajanja religije od ostatka života...

Sekularizacija suočena s prostranim društvenim kontekstom

Meni se čini da je mladež, naša današnja, ne samo prema istraživanjima što se odnose na religiju, sklona pluralizmu perspektiva, prihvaćanju raznih vrednota. Time se podupire stav da čovjek gradi vlastiti svijet duhovnih tvorbi i istrajno se bori za njega, sve manje tražeći univerzalnu bit. Istodobno, a paradoksalno, kao da je u porastu broj ljudi kojima počinje smetati bogatstvo ideja zbog toga što one, navodno, kultiviraju maštu koja, očajna, intenzivira neizvjesnost. Ipak, usprkos posvemašnjoj socijalnoj krizi, mladi ljudi trude se probuditi i proširiti poznavanje ljudske sudbine na crti neutažive potrebe za proširenjem okvira slobode. Sve se više mladeži, bilo religijske ili ateističke usmjerenosti, dijeli po drugoj osnovi, potiskujući u drugi plan religijsko-ateističku diferencijaciju. Govorim o razlikovanju s obzirom na nagnuće spram autoritativnih i autoritarnih ličnosti. U njihovom viđenju, one prve svjedoče o kvalitetama što se temelje na povjerenju u sebe i druge ljude. Nasuprot tome, za one druge je znakovito pomanjkanje tih kvaliteta, sklonost izvjesnoj intelektualnoj formalizaciji, posezanju za političkom moći, čak primjenjivanje prijatnji. Kod teista je vidljiv porast antiautoritarnosti, i to upravo u onih koji su skloniji jednoj osobnoj, izvaninstitucionalnoj religiji. Oni sve više odbijaju pripadati bilo kojoj crkvi, pod motivacijom da crkve, često, svjedoče izvjesnu izdaju religije.

Sekularizacija u suvremenom društvu sve više se iskazuje kroz gubitak mitske dimenzije, a manje kroz poricanje transcendentnog. Tako, često interpretacije koje mu izgledaju najviše prihvatljive pojedinac duguje ljudima do kojih najviše drži, koji su mu u mnogo čemu, na vlastitom misaonom planu, prihvatljivi. Mnoštvo meditacija koje nose osobni pečat često su pod utjecajem, a da toga njihov nositelj nije ni svjestan, obitelji, prijatelja, intuicije i šireg društvenog okruženja.

Sekularno, nedvojbeno, biva usredišteno na one dijelove društva i kulture koji su, u biti, oslobođeni od pretpostavki nadnaravnog. "Se-

kularizacija nije samo puka pojava na suvremenoj kulturnoj sceni, već permanentan proces u svakoj religijskoj tradiciji. Rezultat, ipak, nije iskorjenjivanje religije, već slabljenje nekih zasebnih religijskih organizacija. Suprotstavljajući procesi revitalizacije inovacije održavaju, općenito, religiju u životu”⁶.

Johnson je osnovano uspostavio suštinsku dimenziju stupnja napetosti između religijske organizacije i njenog okružujućeg sociokulturnog miljea. Kako se napetost povećava, religijska organizacija postaje sve više zatvorena, dok smanjenje napetosti religijski organizam čini sve više izvorno crkvenim. To proizlazi otuda što napetost izrasta kao ekvivalent širokoj sukulturnoj devijaciji. Mada toga ne mora biti svjestan, svaki nositelj religije, upravo preko nje, oplemenjava i ojačava vlastitu pokretačku snagu. Susret unutarnjeg bića s nečim što može biti izvanjsko, čak – s vremena na vrijeme – strano u svojoj biti, sadrži jednu novu mogućnost koja nastaje i održava se u napetosti psihe u odnosu na smisao, što je odsjaj križanja individualne i društvene egzistencije čovjeka. Težišnica religijskog angažmana ne mora biti značajna kad je govor o iskustvu vjerojatnoće transcendentalne moći, ali ne može a da ne nosi izdvojen kvalitet emocija, usredotočenosti i elastičnosti koje silno boje konačna ishodišta. Tvaračke religijske snage korespondiraju s poimanjem religijske objektivnosti, premda su one formirane per se. Sve to potvrđuje pretpostavku da su korijeni religije višeslojni i kompleksni i da nije dopušteno nijedan od njih apsolutizirati. U tom misaonom kontekstu, spasenje kao središnju traverzu svih objavljenih religija, ne treba locirati isključivo u onostrano, nego ga tretirati kao izlaženje ususret duhovnim čežnjama na crti realizacije duboke duhovne percepcije, čija se bit sastoji u unutarnjem naporu duše i njoj pripadajućeg Boga. Tek ako je postigla ispunjenost spasilačkog htijenja u zemnom tijelu, tek tada ispunjava uvjet da traje i izvan njegovih granica. Njena lociranost postaje beznačajna, budući da je teško, čak i nemoguće, u produbljenom meditiranju čovjeka uspostaviti s nekom diskriminacionom oštrinom granicu gdje ona prestaje na zemlji i prelazi u transcendentalno. Sigurno je da su modusi društvenog života izvorišta religije, ali ona po svom podri-

jetlu nije, kao što to na prvi pogled izgleda, jedinstvena građevina, budući da je konglomerat neizmjernog broja motiva, među kojima nije nijedan uzet zasebito, religija sama, ali to nije ako iz nje odsustvuje i jedan – bilo koji – od njih. Nadilazeći vlastite korijene, oni poprimaju cjelovitu fizionimiju religije da bi se napokon, srastajući se s drugim “porođenim” motivima, oglasili kao posve nov model, bez izleda da se vrati bilo kojoj pojedinačnoj formi, a da ne dovede u pitanje vlastiti identitet.

Ova cjelina nas ne priječi, nego, naprotiv, obvezuje da obratimo pozornost na ono što je središte, a to je – sveto. Uvijek sam se čudio protagonistima religije što su bili zabrinuti zbog, takozvanih, nadirućih procesa sekularizacije. Kao da im je ostala izvan vidokruga spoznaja da je izvorno sveto a priori zaštićeno i od najradikalnijih oblika sekularizacije. A ono je upravo, još jednom potcrtajmo, sama srž religije. Po svojoj izvornoj strukturalnosti i osebnosti artikularnosti, ono, jednostavno, nije locirano, uzneseno je na orišaške visine transcendentalnih prostora, suviše je fluidno, satkano od najdelikatnije duhovnosti – svim tim otporno na najjače prodore sekularnih procesa. Zato, djelujući u svojoj “domeni”, sekularizacija, paradoksalno, može raditi u korist svetog, budući da ugrožava ili, pak, eliminira ono što je u religiji kao institucionaliziranoj vjeri rubno, efemerno.

Jedan primjer može biti dovoljno poučan. Ako mlado pokoljenje ispunjava ono što se od njega očekuje, ukoliko je proces njegove socijalizacije sretno prošao kroz sve faze i formirao očekivanu duhovnu fizionimiju, ono će, primjerice, naciji prilaziti lišeno bilo kakvog oblika ignoriranja i fetišiziranja. Usmjerenost crkve da sraste s nacionalnim, da ga koristi u svoje svrhe, ima za posljedicu trošnje duhovnih energija sa povratnim negativnim učinkom. Ako se to zbiva u dužem razdoblju, mladi ljudi se navikavaju da “rasterećuju” crkvu i dragocjen dio duhovnih potencijala upravljenih prema religiji transformiraju u svjetovno, koje ne obogaćuje, nego osiromašuje spritualnu dimenziju pristupa svijetu u cjelini. Zato se i događa da se religija u tom procesu pretvara u socijalnu ljušturu ispunjenu isuviše prolaznim političkim sadržajima. Na toj crti splašnjava kritička svijest mladih spram

socijalnog poretka s kojim su nezadovoljni, što ne može a da se ne odrazi na narastanje bezna-
dnosti u društvu kao cjelini. U konačnici, svaka
vjerska zajednica koja daje impuls ovakvim
stremljenjima rizikuje da se njena crkvenost
upravo među mladima poistovjećuje s klerikal-
nošću. Jer, politika ima specifičnu racionalnost
i iz nje emanira osebujno zlo. Ukoliko je ono
u njoj djelatno, gotovo redovito se javlja kao
organizirano: obasežno, sustavno, usredišteno.
Iznova se uvjeravamo da mlad čovjek – pod
pretpostavkom da nije indoktriniran – teži da
postane ne samo subjektom kontemplacije,
nego i subjektom akcije. Izvorna demokracija
i politika treba da stvore i zaštite onaj prostor
u društvu koji jamči jednako individualnu, kao
i društvenu slobodu. A ona sama će doprinijeti
da splasne strast za vladanjem. Ako smo upućeni
da živimo u zajednici, nismo osuđeni da nam
njen oblik determinira instinktivna priroda
naša, nego je bitno određuje naša dispozicija za
kreaciju i neusahla težnja za trajnim angažma-
nom.

Upitna svijest koja se porađa u kontekstu
spomenutih događanja je posebno izražena
unutar suvremenog bosanskohercegovačkog
društva. Lišeni spoznaje povijesnih korijena
bliže i dalje njegove prošlosti, ljudi često biva-
ju potaknuti da se predaju surovom zagrljaju
nemoći ili, u najmanju ruku, ostanu u stanju
začuđenosti, koje, završno, biva nadgrađeno
ravnodušnošću ili, pak, apatijom. U sklopu tih
okolnosti koje djeluju latentno, u ovom času je
dostatno spomenuti suodnos "etničkih crkava"
i etnija, odnosno nacionalnih zajednica. Evi-
dentno je da etničke veze na bilo kom stupnju
razvoja nadilaze lokalističke veze u kojima je bi-
tna značajka "samoidentitet i mjesto podrijetla".
To je otuda što je etnička crkva bila, i u promije-
njenim društvenim uvjetima često ostala, čim-
benik etničkog oblikovanja. Etničke razlike nisu
se pokazale rezidualnim, s nagnućem k iščeza-
vanju. Religijsko kao takvo dobiva na značaju ne
u smislu aktualnog pripadanja religijskoj grupi,
još manje sudjelovanje u njenim djelatnostima
i, štoviše, unošenja sustava vrednovanja grupe,
nego, sve više, kao osnov identifikacije i smje-
štanja u određene društvene okvire. Povijesno
gledano, bošnjaštvo, manje ili više, integriralo

je pripadnike "etničkih crkava" (čitaj: katoli-
čke, pravoslavne i islamske religijske grupe),
ali radijus njegovog utjecaja je bio diktiran
sviješću o zajedničkoj državi, odnosno bosan-
skom društvu, koje se homogenizira usporedo
sa intenzivnim doživljavanjem bošnjaštva kao
etničke, a ne nipošto kao geografske kategorije.
Pod promjenljivim utjecajem svojih matičnih
središta, "etničke crkve" katolika i pravoslavnih
su djelovale integrativno unutar vlastitih pripa-
dnika, a dezintegrativno u domeni bosanskog
društva kao cjeline. "Etnička crkva" muslimana
je bila zatečena takvim stavom i ponašanjem, pa
je bila osuđena na izolaciju. To je išlo u prilog
njenom zatvaranju i predaji pred silama konzervatizma. U ovoj situaciji, ustrajavanje na
"svojim" interesima je učinilo bosansko društvo
slabašnim spram vanjskih nasrtaja i priređivalo
ga za pogodan objekt izvanjskog plijena. Ispo-
stavilo se da religija postaje učinkovit čimbenik
razlikovnosti, postajući oslon određivanja i loci-
ranja ljudi u širem društvu. Zato su se ljudi sve
intenzivnije vezali za jednu od tri "službene" re-
ligijske zajednice, čak i tada kad nisu prakticirali
dotičnu religiju i nisu prihvaćali njena načela.
Budući da se radi o monoteističkim, univerzal-
nim religijama, ovakva usmjerenost religijskih
zajednica – uz obilnu asistenciju etničkih vođa
– silno je potakla uzajamnu udaljenost njihovih
pripadnika, pripremajući društvo za anarhiju
gotovo kao prirodno stanje. Penetrirajući se
u sva područja društvenog života, politika je
uveliko pridonosila negativnim ishodištima, a
lideri "etničkih crkava" – prikriveno ili otvoreno
– u tome su je podržavali, ne susprežući se da
odstupe od univerzalnog učenja svojih vjerskih
zajednica.⁷

Suočen s takvim procesima, manji dio in-
telektualaca nije se pomirio sa rastakanjem bo-
sanskog društva. Usprkos ukletosti povijesnih
prilika, oni su djelovali na polju transformacije
svijesti. Za njih je područje socijalizacije bilo
izazov s obzirom da ono pretežito podrazumi-
jeva razvitak stavova i vrednota pojedinca, pri
čemu su svoju pozornost usredotočili na religi-
ju, i to ne samo kao tip mišljenja, nego, nadalje,
i kao način življenja. Diskrepanca između mo-
guće svijesti i realnih društvenih odnosa često
ih je uvjeravala u zluradost takvog pothvata.

Zanemarivanje socijalnih čimbenika koji su od presudne važnosti u oblikovanju određene religije pojedinca, urodilo je razvidnom neučinkovitošću, a svi oblici revolucionarnih perturbacija postali su zatočenici političke sfere, nosili su pečat plošnosti i privremenosti. Politička ideologizacija se pokazala kao grobar spontanosti, ali i zapreka svake temeljite socijalne promjene. Vrijednosni angažman "etničkih crkava" se reducirao na ideologijski nazivnik. One su potiskivale u drugi plan izvornu univerzalnost vlastitih koncepata i postajale sve više žrtvama nositelja partikularne svijesti, odnosno sužene spoznajne perspektive. Osiromašena tablica vrednota ugrađena u njihove ideologijske koncepte pokazala je razvidnim kako valjano racionalno odlučivanje nije temeljna, nego izvedena ideja koja je u svakodnevici povećala broj izopćenih i izopćenih ljudi. Ona je "povjerovala" jednom čovjeku da može uraditi drugom što hoće! Javnost se je, što traje i danas, izlagala zloporabi, jer se ona u odnosu na javno mišljenje odnosi kao ideja prema ideologiji.

Čovjek se, zacijelo, ne rađa ni kao teist, niti kao ateist. Po rođenju je, možebitno, skeptik. Naime, ne vjeruje ni u Boga, ni u Čovjeka, dok ih ne pronade, a tada je to već kasno – i za jednog i za drugog. Iznova tragajući za Bogom, često mu izmiče viđenje čovjeka i vice versa: u potrazi za čovjekom, rijetko mu uspijeva da u njemu ugleda Boga. Ovaj tužni skeptik je pomirio sijaset uzroka i posljedica, onog "zašto" i onog "zato", pri čemu se sve mijenja, ali ostaju znakovi pitanja koji nikad ne napuštaju pojedinačne i ograničene egzistencije. Nedavno preminuli katolički mislilac Tomo Vereš – upravo razmišljajući na Marxovom tragu – pokazuje da negacijom Boga nikad ne postizemo afirmaciju čovjeka. "Povijesno iskustvo pokazuje", primjećuje ovaj znameniti teolog, "da je teorijski ateizam pogrešno, da ne kažem sudbonosno, usmjerio marksizam (ne Marx! – E.Ć.) na borbu protiv Boga i religijskih zajednica, a odvratio od borbe za slobodu od zemaljskih bogova koji svijetom i dalje vladaju"⁸.

Bilješke

- ¹ Francis Bacon, *Eseji – Nova Atlantida*, Kultura, Beograd, 1967., str. 50.
- ² Francis Bacon, isto, str. 50.
- ³ Bacon, isto, str. 50.
- ⁴ Esad Ćimić, *Politika kao sudbina*, Stvarnost, Zagreb, 1989., str. 270.
- ⁵ Esad Ćimić, *Politika kao sudbina*, Stvarnost, Zagreb, 1989., str. 270.
- ⁶ Česlav Miloš, Isto, str. 329.
- ⁷ Usp. Meredith B. Moguire, Isto, str. 39.
- ⁸ Tomo Vereš, *Marsov prometejski manifest*, Ksulturni radnik, Zagreb 2/1983., str. 24.

Summary

The spiritual profile of an Imam in the modern society

Esad Ćimić, Ph.D.

This article points out to a difference between a profession and a calling. A professionalism, with all its advantages (qualifications, quality of work, etc.), has its limitations since it's often characterized by plodding through a job, which lacks an important humanistic motivation. A person who stays within the limits of a profession is wary of everything that's out of his occupation. A calling, on the other hand, means inner excitement, enthusiasm, self-fulfillment, etc. Undoubtedly, the spiritual profile of an Imam in the modern society also includes this other dimension, but the accent is on a calling, which not only does not exclude profession, but, to the contrary, it comprises it.

The role of an Imam in a society is thoroughly analyzed. The authority of an Imam is, in a certain way, eroded or is at least restricted to particular segments of a society. This, of course, does not have to be at the expense of his religious dignity and influence, which are to a great extent dependant on the level of his spiritual development.

Two types of authority are examined: official authority, which can be claimed based on a position in a society and personal authority, which is based on the characteristics that give him certain power and influence over others.

Also given are types of the intellectual involvement, that *mutatis mutandis*, can be applied to Imams; the restrained intellectual and the neutral technician, the enthralling romantic or the one who views society from the standpoint of universal values, the involved creator, filled with critical charge or the one who views society critically, always rediscovering more reasonable and more humane ways. Also, certain functional roles expected of Imams are given:

- a) liturgical role of presiding in various forms
- b) socio-spiritual role of overseeing spiritual and liturgical organizations
- c) educational role of overseeing religious schools and learning from a pulpit
- d) community role of establishing relationship with the followers, both on individual and a community level; related to this is a citizen role manifested through an influential person in the community and an official representative of a religious community.

موجز

وهذه السلطة تمكنه من التأثير عليهم. ويقدم المقال أيضا أنماطاً للمشاركة الفكرية التي يمكن تطبيقها • شئنا أم أبينا • على أئمة المساجد: الذكي الممتنع والتقني المحايد، والرومانسي الوهّان أو ذلك الذي يتعامل مع المجتمع من موقع القيم الكونية الشمولية، والمبدع النشط المقعم بالشحنات الانتقادية أو الذي يتعامل مع المجتمع من زاوية انتقادية ويكتشف على الدوام الإمكانيات الخفية الأكثر عقلانية وإنسانية. ويذكر كاتب المقال، استناداً إلى المراجع المعتمدة، بعض الأدوار العملية التي يمكن لإمام المسجد أن يؤديها:

الجانب الروحي لإمام المسجد في المجتمع المعاصر

د. اسعد تشيمتش

يركز هذا المقال على الاختلاف بين المهنة والوظيفة، فالاحتراف في المهنة - إلى جانب مزاياه كلها، كالأهلية والكفاءة - غير خال من الحدود، لأنه غالباً ما يبقى ضمن حدود الكدح في العمل، ذلك الكدح الذي يتقصه الحافظ الإنساني الضروري. والرجل الذي يبقى داخل المهنة، يحذر من كل شيء يخرج عن نطاق عمله. أما الوظيفة فإنها تعني الإثارة الداخلية والحماس وإثبات الذات، الخ. وما لا شك فيه أن الجانب الروحي للإمام في المجتمع المعاصر يشتمل على هذا البعد أيضاً. والتركيز هنا هو على أن الوظيفة لا تلغي المهنة، بل إنها • على العكس من ذلك • تستوعبها.

(١) أشكالاً مختلفة من ترأس

الطقوس والشعائر الدينية؛

(٢) الدور الاجتماعي الروحي في المنظمات

القيادية ذات الطبيعة الروحية والدينية؛

(٣) الدور التعليمي في الإشراف على

المدارس الدينية ومنابر الخطابة؛

(٤) الدور الجماعي الذي يتكون من إقامة

العلاقات مع الأتباع من الأفراد

والمجتمع بأكمله، ويتصل بهذا، الدور

المدني الذي يبرز من خلال الشخصية

المؤثرة في أهل الحي والممثل الرسمي

لجماعة المسجد.

وفي بقية المقال تمت معالجة القيم والمعايير، وكذلك العلمنة بالمفهوم الاجتماعي العريض.

وهنا يتم تحليل دور إمام المسجد في المجتمع. إن نفوذ إمام المسجد يضعف، أو على الأقل يكون مقتصرًا على بعض شرائح المجتمع، وليس من الضروري أن يكون ذلك على حساب وقاره وهيبته الدينية وقوة تأثيره، التي تعتمد بجملتها على درجة كماله الروحي. وهذا المقال يعالج نمطين من النفوذ: النفوذ الرسمي الذي يمكن لحامله أن يطالب به استناداً إلى منصبه الذي يشغله في بيئة اجتماعية ما، والنفوذ الشخصي النابع عن مزايا حامله وخصائصه، والتي تعطيه سلطة معينة على الآخرين،